

Бранислав ОСТОЈИЋ*

ВУКОВА ЈЕЗИЧКА РЕФОРМА У ЦРНОЈ ГОРИ И ЊЕГОШЕВ ЈЕЗИК У ВУКОВУ МОДЕЛУ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

Апстракт: У овом раду аутор разматра књижевнојезичку ситуацију у Црној Гори која је претходила Вуку и која је условила безрезервно прихватање Вукове језичке реформе. Посебну пажњу посветио је Његошевом удјелу у пријему Вукове језичке реформе у Црној Гори, уобличавању и усмјеравању тамошњих свеукупних културних кретања с посебним освртом на Његошев удио, преко два основна језичка слоја: (1) општекњижевног, који је у Његошеву дјелу доминантан и (2) дијалекатског, за који се лабавије везао, у процесу стандардизације, нормализације и стабилизације Вукова модела књижевног језика.

Кључне ријечи: Вук, Његош, језичка реформа, књижевни језик, стандардизација, нормализација, стабилизација

1. „У вријеме када је Вук ступао на позорницу тадашње књижевности, а то је било 1814. године; у тој тада слабашној литератури” употребљавала су се четири типа књижевног језика: српскословенски, рускословенски, славеносрпски и народни. Овај последњи имао је врло скроман удио. Са Вуком и Његошем, међутим, он улази на велика врата. Тај језик био је кудикамо подеснији него језици који су се затекли у функцији књижевног. Избацили су их из те функције јер су били „страни, сапети и несигурни” (Ивић 1991: 237–238).

Иако је Вуковом реформом прекинут један континуитет, жртвовање тековина традиције, ипак је ту жртва била мала у поређењу са добитком

---

* Академик Бранислав Остојић, ЦАНУ

(Ивић 1991: 7). Додуше, било је могуће поћи двама путевима: а) или путем симбиозе ових језика и народног језика б) или путем стварања новог књижевног језика на чистој народној основици. (Толстој 1965: 228).

Вук је изабрао други пут.

На том путу Вук је добио у Србији, посебно у Војводини, велики број противника, „чија су реаговања била оштра, понекад и увредљива” (Ивић 1991: 246). У Црној Гори је, међутим, све то текло спонтано и тихо без озбиљнијих проблема и трзавица. Петар Други Петровић Његош уобличава и усмјерава тамошња свеукупна културна кретања. Па ипак, и у Црној Гори 60-их година 19. в. дјелимично је присутно тихо нарушавање Вукове језичке норме. Неке особине црногорских говора показују тенденцију да уђу у стандардне оквире. Иначе, ово вријеме у Црној Гори карактерише „грчевита борба” против Вукова фонетског правописа. И поред тога, свеукупне прилике у Црној Гори погодују Вуку. Језичка, као и културна ситуација, била је много једноставнија.

Књижевни језик и Вукова реформа прихваћени су у њој без отпора као природан и завршан чин једног процеса који је већ ту имао у историјскојезичком континуитету дубоке „простонародне” коријене и плодно тло, што је имало, с друге стране, великог удјела и значаја за побједу Вукових начела на српско-хрватском језичком подручју што је и разумљиво с обзиром на прилике које су претходиле Вукову времену и пратиле га на овом простору.

1.1. Одржан је континуитет са средњовјековним (народним) типом језика.

Данашњи цетињски, дубровачки, которски и задарски архиви, а дјелимично и архив САНУ у Београду, пуни су рукописних докумената писаних на народном језику који потичу из 16. в. Већина тих докумената упућивана је из Црне Горе у 17. и 18. в. дубровачкој и млетачкој властели. Знатан дио их је пристизао, на примјер, цетињском двору из унутрашњости Црне Горе. Такве су и *Паштровске исправе* са Црногорског приморја из 16. в., с главнином из 17. и 18. стољећа. Народним језиком писане су пјесме Владике Василија Петровића из средине 18. в. Такав је језик и у *Посланицама* Петра Првог Петровића.

У Црној Гори, гдје је епска традиција била најживља (Ивић 1998: 281), такорећи писана књижевност није имала судбину да се еманципује у засебну, вишу форму књижевног дјеловања, да се сасвим ослободи пресудног утицаја народне књижевности у којој је егзистирао народни језик. „Вук је сматрао да је језик народних пјесама и умотворина узор за нови књижевни језик” (Толстој 1965: 232). У Црногорском приморју,

посебно у Боки, јављали су се, с времена на вријеме, пасионирани скупљачи народних умотворина који су те пјесме биљежили и тако сачували од заборава. Такви су, на примјер, рукописни зборници народних пјесама из 17. и 18. в. (Ивић 1971: 148). Бројни бокелски записивачи сачували су од заборава знатан број бугарштитичких и гусларских народних пјесама, у којима је такође егзистирао народни језик. Тај фолклорни језик био је већ по својој самој природи доста обрађен и у неку руку наддијалекатски (Толстој 1965: 232).

1.2. Половину данашње Црне Горе прекрива најпрогресивнији дио штокавског дијалекта — источнохерцеговачка говорна зона на чијим је основама изграђен новоштокавски фолклорни коине, који је Вук у оба случаја — и као дијалекат и као књижевнојезичко остварење — узео у основицу књижевог језика (Пешикан 1970: 89).

2. Вука је на реформском путу снажно подржао својим књижевним дјелом Петар Други Петровић Његош. Објављивање *Горског вијенца* допринијело је учвршћивању угледа народног језика, тако да је, како рече П. Ивић, „главна Његошева језичка тековина давање нове моћи народном језику” (Ивић 1998: 215–216). У основи Вукова и Његошева језика је језик простога народа и народног стваралаштва. Основа језика народног стваралаштва била им је иста, док је основа језика простога народа у Вука знатно шира, обухвата већи број области штокавског дијалекта — источнохерцеговачке односно сјеверноцрногорске (дурмиторске) говоре и јадарско-тршићки говор. Његошева основа је ужа, локалнија је — његушко-подловћенска (Остојић 1997: 16). Незнатне дискриминанте њихова истога језика су индивидуално условљене, тако да су одређене индивидуалне творачке особине присутне као „незаобилазни конституенти у процесу језичког уобличавања књижевног дјела”.

2.1. Вук је био изричит противник страних ријечи, посебно словенизама у прокламацијама, али не и *de facto*. Међутим, за успјешније изражавање у сфери апстрактне мисаоности обојица су користили стране ријечи, посебно црквенословенске, па је Вук у таквим приликама опраштао себи и другима. Све до коначне побједе Вук је овај попуст користио у свом писању.

Његош је ту још либералнији. Издашно је користио ријечи из црквеног језика, махом рускословенске. Ову привилегију је користио у свом пјесничком изразу до појаве и посљедњег свога дјела. Владичин језик је отворен и према руском језику. Из црквенословенског и руског језика позајмљивао је оно што му је недостајало. Увијек када му затреба, радо је посезао за рускословенским, па и славеносерпским типом језика, слу-

жио се њиховим изразима, мада они тамо (посебно овај посљедњи) није-су били ухватили дубљег коријена. То је, уосталом, карактерисало језик његова стрица Петра I који се с правом узима као претеча Вука Караџића на овим просторима. Његош је и пјесничком праксом и личним ставом, у потпуној сагласности са Вуковим принципима, показивао изванредан смисао и велику склоност према народном језику и народној пјесничкој традицији. Али, дубина и ширина његове поетске и филозофске инспирације нијесу могле остати у уским границама фолклорног израза. Пребравши и најскривеније кутке чудесне народне метафорике, Његош отвара сефове религиозних општекултурних европских лексичких фондова и у свој језик уноси знатну грађу из тих сефова. Својим народним ријечима давао је карактер интелектуализованих ријечи. Његошев спој дијалекатског и књишког изванредно је снажан и изражајан инструмент (Ивић 1998: 215). Показао је како се народни говор може употребити у књижевности, без обзира на посезање за традицијом, које се, као ни Вук, није клонио.

2.2. Вук је имао дар за јасан, живописан и снажан израз и способност да своју веома „покретљиву мисао” преточи у најобичнији народни израз, мада се са сложенијим синтаксичким склоповима” понекад „тегобно рвао” (Ивић 1998: 218). Током изградње свог књижевнојезичког модела народни израз је подигао на виши степен, стандардизовао га и дао му општештокавско обиљежје. Ни Његош није остајао досљедно вјеран говору свога завичаја. Општецрногорски језички израз му је омогућио да се проширеним општештокавским слободније креће и пјеснички исказује до максимума. Судбина му је предодредила да своје језичке вриједности реализује при првој појави народног језика у књижевности.

2.3. Вуков и Његошев књижевни језик у основи је савременог српског књижевног језика „утемељеног на народном језику”, језику једног дијела штокавског дијалекта и језику фолклорног коинеа, тј. језичком изразу народних пјесама у којима су дијалекатске разлике углавном нивелисане (Брозовић 1970: 92). Додуше, много већи допринос књижевном језику могао је дати живи свакодневни говор са гипкијом синтаксом и са ширим обухватом у лексици.

У језику Петра II Петровића Његоша завичајна нота је била наглашена. Његош је чвршће стајао на тлу свога завичајног говора. Он у свом дјелу даје првјенство дијалекатској форми и изразу, али у њега никада нећемо наћи оно што је искључив дијалектизам одвећ усколокалног карактера. Произвољне су и непромишљене тврдње да је Његош свој *Горски вијенац* писао на дијалекту, а депласиране су оне које језик *Горског*

вијенца „сабијају” на усколокални цетињско-његушки говор (Остојић 1997: 25).

1. Многе особине присутне у оно вријеме у црногорским говорима неће се наћи у Његошеву језику:

а) Нигдје или готово нигдје у Његошеву дјелу нема примјера супституције група: *сл, зл, сн, зн* са *шл, жл, шн, жн*, што је, на примјер, редовна појава у Милутиновићевој *Дики Црногорској* (Стевановић 1951–1952: 19. и 28).

б) Нема општецрногорског дијалектизма *хоте* (3. л. мн. гл. *хтјети*).

в) Нема, ама баш нигдје нема, у Његоша ни староцрногорских дијалекатских ликова: *гледау, имау, чекау* и сл.

г) Сасвим ријетко сретамо староцрногорске императивне форме без *ј* у новијим Његошевим дјелима да би их у оним најновијим сасвим нестало.

2) Мало је дијалектизама с досљедном употребом:

а) Досљедна је употреба сугласника *х* у ген. именица било које врсте (*људих, женах, селах*), мада то није особина ни тадашњих ни садашњих црногорских говора старијега типа.

б) Нешто је досљеднији при употреби императивне форме *виђи*, а мање је досљедан при употреби дијалекатске презентске форме *виђу*, иако је она у црногорским говорима убједљиво фреквентнија од облика *видим*.

в) Нема досљедности у Његошеву језику ни при употреби имперфективних глагола типа: *повукова, надмашају* и сл., који су у црногорским говорима далеко фреквентнији. Његош се често поводи за руским формама типа *размишљава* удаљивши се у потпуности од своје дијалекатске базе.

г) Ријетко је у свом књижевнојезичком изразу пропуштао општецрногорске замјеничке облике датива-локativa множ. *мене, тебе, себе*, док енклитичке староцрногорске форме *ни, ви, не, ве* употребљава напореда са књижевнојезичким.

д) Генитивна староцрногорска форма *чеса* употребљава се у Његошеву језичком изразу, док су форме *нечесов* и *нечесове* у потпуности истиснуте.

ђ) Ближи је Његош књижевнојезичком изразу при употреби показних замјеница м. рода *овај, тај, онај*, за разлику од староцрногорских форми *ови, та, они*.

е) Ближи је Његош дијалекатском идиому када је у питању асимилација и контракција вокала типа *доша, поша*. Приближава се, међутим, књижевнојезичком изразу када је ријеч о јотовању и супституцији група *пј, бј, вј, мј*. У Његоша је увијек *грмјети, живјети, трпјети*.

ж) Општепознате синтаксичке специфичности староцрногорских говора, па и већине осталих црногорских говора, присутне су у Његошеву језику. То су: поремећен однос падежа мјеста и падежа правца при употреби акузатива с предлогом *у* и *на* умјесто локатива (*У* колибу ноћих Милоњићах) и само каткада употреба акузатива мјесто инструментала уз предлоге *међу*, *над*, *под*, *пред*, *за*. Па ни у овим случајевима Његош није доследан црногорском дијалекатском идиому. У оба случаја Његош би се још више удаљио од дијалекатске базе да га нијесу „ометали узуси стиха”.

2.4. Иначе, поетски језик Његошев је специфичан, друкчији је од језика других књижевника, што је разумљиво с обзиром на то да је друкчија не само дијалекатска основа његова него и поетска и филозофска, историјска и етнолошка. Друкчији су погледи на морал и религију и сл.

Његош је својим дјелом показао како пјесничка ријеч не трпи крупне каноне. Општецрногорски језички идиом проширен је формама општештокавског говорног подручја, усвојен преко лектире, што му је омогућило да се пјеснички исказује до максимума, да гради и ствара језичке обрте по својој вољи. Речник му је веома богат, а концизност понекад иде и преко граница јасности (Ивић 1998: 26).

3. Образац новог књижевног језика је у ствари презентиран Вуковим преводом *Новога завјета* и Његошевим *Горским вијенцем*. Оба дјела су допринијела учвршћивању угледа народног језика као књижевног израза и показала да је књижевни језик којим су писани способан да исказе сложене, а често најапстрактније мисли. Додуше, лексички фонд народних говора који им је у основи показао се недовољним. Проблем је решаван на јединствен начин. Дио ријечи преузима се из других језика, а знатан број су сковали у духу народног језика. Пут у нови модел књижевног језика, Вуков модел, показан је и њиме су књижевници спремно пошли.

Типичан образац тога модела књижевног језика је дат у *Горском вијенцу*, гдје су видљива два основна књижевнојезичка нивоа и неколико споредних. У функционисању је, с једне стране, једри и живописни говор, као и афористични начин изражавања својих земљака, слојевит, пун стилских фолклорних одлика, с богатом фразеологијом — ниво презентован већином личности, а други је савремени књижевни језик с примјесам црквенословенског и руског дат кроз ријечи игумана Стефана и владике Данила. Поред општејезичке и дијалекатске компоненте реализује се и поетска, која се са њима преплиће. Таквим комбиновањем и узимањем, кад затреба, и по којег русизма односно словенизма, Његош је

уздигао своје домаће наречје давши му овлаш обиљежје општекњижевног (Остојић 1997: 33–35).

Живио је он, мислио и осјећао тим језиком, што је основни услов правог књижевног језика. Прелива га изванредним бојама, остварује у безброј слика и метафора дајући свом умјетничком остварењу животну снагу. То је постигао захваљујући прије свега свом необичном таленту. Језичке могућности надахнуто је црпио из двију великих баштина које је добро познавао: „народне поезије и црквене књижевности” (Ивић 1998: 214).

4. Данашњи модел књижевног језика у битној мјери је одређен не само дјелатношћу Вука Караџића, већ су му темељи ударени и Његошевим језичким обрасцем који је у пракси непоновљив. Сви процеси у вези са Вуковом реформом језика у Црној Гори, како за вријеме Његоша, тако и после њега, текли су спонтано и мање-више глатко. Књижевни језик и Вукова реформа падају овдје на плодно тло и примају се на њему не само без икаквог унутрашњег отпора већ и као завршни чин једног природног процеса који је у историјскојезичком смислу имао дужи континуитет и двоструке коријене: на једној страни је културна традиција, а на другој „простонародна мудрост” и њен језички и поетски израз.

Све што је у својој реформи Вук предлагао, Његош је у пракси спровео и добро се уклопило у језик. Док су се многи од Вукових присталица само вербално опредјелјивали за Вуков модел књижевног језика, Његош то у пракси спроводи на најбољи могући начин. Знатно је упростио Вукове идеје и задржао се на ономе што је просто и за свакога убједљиво — чист, прави непосредни народни језик. То је и учинило да Вуков модел књижевног језика победи. Учинило је да Вук победи, а потом га је нестало са поља наше књижевности и културе. Али, побједа је остала, а са њом и Његошево дјело као један од најбољих и најуспјешнијих примјера остварења Вукова модела књижевног језика (Остојић 1997: 35).

ЛИТЕРАТУРА

Бошковић 1978: Радосав Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*, ЦАНУ, Титоград: 1–491.

Брозовић 1970: Далибор Брозовић, *Стандардни језик*, МХ Загреб: 1–178.

Ивић 1998: Павле Ивић, *Преглед историје српског језика*, Сремски Карловци — Нови Сад: 1–348.

Ивић 1991: Павле Ивић, *О Вуку Караџићу*, Сремски Карловци — Нови Сад: 1–315.

Остојић 1997: Бранислав Остојић, *Прилози проучавању Његошева језика*, УНИРЕКС, Никшић: 1–209.

Остојић 1989: Бранислав Остојић, *Вук и књижевни језик у Црној Гори*, УНИРЕКС, Никшић: 1–195.

Симић 1979: Радоје Симић, *Напомене о Вукову књижевном језику*, Југословенски семинар за стране слависте 30, Београд: 30–40.

Стевановић 1951–1952: Михаило Стевановић, *Неке особине Његошева језика*, Јужнословенски филолог XIX, Београд: 17–33.

Стевановић 1990: Михаило Стевановић, *О језику Горског вијенца*, САНУ, Београд: 1–254.

Толстој 1965: Н. И. Толстој, *Архаизам и новаторство у језичкој реформи Вука Караџића*, *Анали Филолошког факултета у Београду*, Београд: 227–234.

Branislav OSTOJIĆ

VUK'S LANGUAGE REFORM IN MONTENEGRO AND NJEGOŠ'S LANGAUGE IN VUK'S MODEL OF LITERARY LANGUAGE

Summary

In present paper, the Montenegrin literary language situation preceding to Vuk, which conditioned the acceptance of Vuk's language reform with no reserve, is discussed. Author gave a special attention to Njegoš's contribution in the acceptance of Vuk's reform in Montenegro, to the formation and directing of general cultural tendencies of the time. He finds that Njegoš did it via two basic language layers: (1) common literary, which is dominant in his language and via (2) dialectal layer, to which he was more loosely bound in the process of standardization and stabilization of Vuk's literary language model.

Key words: Vuk, Njegoš, language reform, literary language, standardization, normalization, stabilization